

АБИСОВА Марія Анатоліївна,

к. філос. н., доцент кафедри філософії ГМІ НАУ

ПРОБЛЕМА ІНДИВІДУАЛІЗМУ У ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ НА ПРКИЛАДІ ПОЕМИ «КАМІННИЙ ГОСПОДАР»

Актуальність теми обумовлена соціокультурною ситуацією сучасності, філософська суть якої полягає в тому, що називається «смертю суб'єкта» і супроводжується розповсюдженням антигуманізму. Прихід суб'єкта до повного панування, що обернувся саморуйнуванням суб'єктивності (суб'єктності), був передбачений Лесею Українкою в драмі «Камінний господар» у контексті представлення поетесою різних образів індивідуальної свободи.

Протирічний характер індивідуалізму, перш за все, виявляється в наявності його різних визначень. Ця вихідна протирічність була помічена Е.Фроммом: індивідуалізм, який в позитивному смислі означає звільнення від соціальних пут, у негативному – є правом власності на самого себе, тобто правом і обов'язком присвятити всю свою енергію досягненню власних успіхів.

Протирічний характер індивідуалізму виявляється і в різноманітті точок зору щодо часу його виникнення. Деякі дослідники пов'язують його з епохою капіталізму, інші розширюють рамки цього феномену, ведучи його походження з античності, вказуючи на сократівський протест проти общинних цінностей, зневагу кініків до думки оточуючих. Філософ М.Бубер дату виникнення індивідуалізму відсуває ще далі, виводячи його з давньоіндійської філософії чарваків.

З питанням про начало виникнення індивідуалізму тісно пов'язане і питання про форми його прояву. Під поняття «індивідуалізм» підпадають різні, часом конфронтуючі концепції: егалітаризм Ж.-Ж.Руссо, анархістський індивідуалізм М.Штірнера та інші.

Для того, щоб зрозуміти природу протирічності індивідуалізму слід звернутися до того, як розуміється сутність людини в концепції індивідуалізму. Сутність людини в концепції індивідуалізму розглядається як сукупність людських якостей, даних з самого початку. Тут головне – наскільки яскраво виражені родові ознаки людини в кожному індивіді, «надані» йому. Однак людина не просто характеризується властивими їй ознаками. Вона ними «володіє». Володіння, можливість вільно розпоряджатися собою і є особлива форма

розуміння людини. У ній відображений відхід від розуміння людини як частини природного цілого, але в ній же закладене і джерело наступних протиріч.

Уже Ж.-Ж.Руссо стверджував, що власна природа людини знаходиться в її володінні, тому і розпоряджатися нею краще за всіх може тільки вона. Укладаючи суспільний договір, вона укладає угоду, віддаючи одні свої права за інші. Але поступово поступки суспільству призводять до почуття втрати «я». Тоді людина намагається повернути втрачене «я» різними способами: або за допомогою законного викупу, або – насиллям, захопленням. Звідси – дві форми індивідуалізму. Одна тяжіє до прагматизму, інша – до волюнтаризму.

Перший тип індивідуалізму втілений в образі донни Анни, представленою Лесею Українкою у новій оригінальній інтерпретації. На відміну від французької письменниці Ж.Санд, яка на прикладі своєї літературної героїні Лелії радила жінкам стерегтися «дон жуанів», Леся Українка зображує донну Анну як розумну владну жінку, яка жадає влади і слави у суспільстві, а також панування над чоловіком. Для неї характерним є прагнення «домовитися» із суспільством, викупивши себе. Оточуючи себе речами, вона створює бар'єр між собою і суспільством, хоче дійти до володіння своєю сутністю.

Дон Жуан втілює другий тип індивідуалізму – бунтарський, який переходить до відкритого протесту проти суспільства. Дону Жуану Лесі Українки властиві байронічні риси бунту проти кам'яного феодального суспільства. Відомо, що з усіх версій дон-жуанівської теми у світовій літературі Леся Українка, коли почала писати свою драму, використовувала тільки твір О.Пушкіна. Але вона не йшла за інтерпретацією російського поета. Її дон Жуан – сильна вольова особа, яка відкидає і критикує давню феодальну структуру.

Будь-яка спроба домовитися із суспільством розглядається ним як смертоносна для себе. Така життєва позиція базується на визнанні певного ірраціонального вітального начала, що визначає життя людини. Свої невідчужувані якості дон Жуан обґрунтовує посиленням на їх «природність». У цьому випадку ідея володіння собою отримує вже не економічну, як у випадку з донною Анною, інтерпретацію, а природну – людина володіє своїми якостями, як річ – своїми властивостями. Дон Жуан передчасно вмирає, бо зраджує свою власну вольову індивідуальність; переставши бути справжнім Лицарем Волі, спокушений своєю ідеальною жінкою, донною Анною, він простягає руку за регаліями влади командора. Дон Жуан вступає у сутичку із собою. Його психологічна боротьба закінчується, коли він вчиняє подвійну зраду: зраджує себе (свою анархічну волю) і свою вірність Долорес.

Зображення відносин дона Жуана та донни Анни як індивідів на фоні суспільних змін набуває більший розмах: пошук індивідуальності розглядається як покликання усіх чоловіків та жінок *en masse*. Але обидва варіанти індивідуалізму можуть перейти в свою протилежність, порушивши нестійкий баланс усієї сукупності вихідних принципів. Так, прагматичний індивідуалізм з його острахом за своє «я» та бунтарський індивідуалізм з його презирством до маси часом стають справжньою апологією людини, здатної йти наперекір загальноприйнятим нормам в ім'я кращих людських якостей. Такою в драмі Лесі Українки є Долорес. Виявляючи автономність, а не незалежність, їй вдається самою забезпечити себе істиною та цілями. Слідуючи загальноприйнятим нормам, вона, однак, зберігає при цьому себе як особистість завдяки добровільному прийняттю суспільної моралі.

Драма «Камінний господар» утверджує надію на те, що анархічний індивідуалізм може бути подоланий не тільки силою традиції (кам'яною рукою командора), що неминуче веде за собою диктат, а завдяки розмежуванню принципу «автономності» та «незалежності» поведінки індивіда у соціальному житті.